

ПРО СОЦІАЛ-ДАРВІНІЗМ, ВІЙНУ І ВИБОРИ

Остання чверть XIX сторіччя була періодом райдужних надій всього людства на майбутнє благополуччя, прогрес науки й техніки, гуманізацію всього суспільства, зміцнення права, культури, моральності. До думки інтелігенції прислухалися народи й уряди держав. Демократичний рух швидко набирив сил. Виникла соціал-демократія. Робітники ставали членами парламентів. Порівняно з XVIII сторіччям це був величезний стрибок на шляху соціального розвитку. Здавалося, міне сто років і народи світу об'єднаються в сім'ю цивілізованих держав.

Однак XX століття почалося під гуркіт гаубиць Першої світової війни. Прогрес науки і техніки обернувся отруйними газами, бойовими літаками, дредноутами і танками, мільйонами загиблих. Наступний короткий і напружений мир змінився новою всесвітньою бойнею. Вперше народи воювали не за перехідні політичні процеси, а за виживання. Трагізм подій Другої світової війни оголив усі жахи глобального тоталітаризму, а розвиток військової техніки (аж до створення ядерної зброї) показав наскільки ламким і ненадійним є наш світ, наскільки беззахисною є наша планета.

Технічна могутність, з якою людство увірвалося в XXI сторіччя, створила на планеті для гомо сапієнса особливі умови, коли подальше існування людства винятково залежить від його моральності. На жаль, диспропорція, що намітилася між фаховим інтелектом суспільства та його гуманітарним інтелектом, сигналізує, що гомо сапієнс не спроможний належним чином розпорядитися своїми науковими і технічними досягненнями. Чому таке стало можливим? Адже здавалось би кілька тисяч років цивілізації – достатній термін, аби людство зробило правильні висновки і не повтрювало минулих помилок, зрозуміло закони реального світу і не йшло супереч їм. Пояснення вкрай просте: за своєю природою людина насаперед істота біологічна, з усіма своїми вадами, бажаннями, емоціями, інстинктами. Позбутися їх неможливо.

Нехтування біологічними засадами природи людини, чим, до речі, найбільше грішать матеріалісти, призводить до гріхих розчарувань, і всі спроби створити нову людину тільки шляхом соціальної революції, а також за допомогою «наукових» підходів, що ґрунтуються на класовій боротьбі й благих побажаннях соціальних утопістів, нічого, крім шкоди, не принесли.

Томаса Мора, Томазо Кампалеллу та їхніх послідовників об'єднувало те, що вони відхрещувались від біологічної сутності людини, протиставляючи їй або християнське світосприйняття, або класове. Насправді ж усі ті, хто досягав вершини ієрархічної драбини, з більшим бажанням віддавалися задоволенню своїх домінуючих фізіологічно-біологічних нахилів, залишаючи пастви нести хрест обмеження плоті й класової самосвідомості.

Тому всі мрії про те, що людина коли-небудь перетвориться на такого собі соціального янгола не мають жодних підстав. Навпаки, людина майбутнього видається ще агресивнішою.

В основу наукового обґрунтування походження гомо сапієнса покладене вчення Чарльза Дарвіна, який довів, що будь-якого виду організмів притаманна постійна боротьба за існування. Рушійними силами еволюції вчений вважав спадкову мінливість і природний добір. Після того як біологічні принципи та поняття теорії дарвінізму були перенесені на суспільство («соціальний дарвінізм»), прихильники нового вчення взялися пояснювати еволюцію суспільного життя біологічними принципами природного відбору – головними рушійними суспільного розвитку.

На основі еволюційної теорії Чарльза Дарвіна і сучасних біологічних дисциплін сформувалась нова наука соціобіологія,

яка поширює принципи дарвінізму на соціальну організацію. Відгалуженням соціобіології стала біополітика, котра знаходить застосування в політичній сфері системного підходу для аналізу багатьох аспектів життя...

Генетики в ССРСР, як відомо, не існувало, не було сексу, а будь-які спроби навести аналогії між світом тварин і людським соціумом таврувались як соціал-дарвінізм. Однак реальність та численні екологічні дослідження підтверджують, що гомо сапієнс од «братів своїх менших» успадкував дуже багато специфічних рис.

«Соціальний устрій людських поколінь не набагато вищий від ієрархії тваринних популяцій: вожак – король, або генеральний секретар, обранець вождя – перша леді. Ті, що першими допущені до їжі, – колись бояри, потім члени ЦК, тепер депутати, ті, що підбирають крихти, які залишилися від столу вождя і його наближених, – плебей, народ... Все так, як у всіх живих організмів – конкуренція за їжу, за територію та сфери впливу, і за даму серця. Це суто біологічні поняття, про які писав це Ч. Дарвін» (Зиновія Служинська – визнаний фахівець з генетики людини, демографії, екології; Олександра Служинська, кандидат медичних наук).

Якщо не брати під увагу версії створення гомо сапієнса з глини, то серйозного розгляду заслуговують «мавпяча версія» і версія про космічне походження, яку наразі залишимо уфологам, футурологам і фантастам.

Щодо мавпячого варіанту – евелюційного розвитку людини від хвостатого предка, то існує чимало доказів на користь цієї гіпотези. Про морфологічну схожість людини з приматами, яка послужила Дарвінові для розробки його теорії, зараз не йдеться. В людині міститься дуже багато від мавпи у власне психологічному аспекті, в поведінці. Якщо порівняти поведінку зграї мавп і сучасної української політичної,

чиновницької та олігархічної братії, то можна знайти багато спільного. Ті ж сваволя, хамство і зарозумілість вгорі й те ж догідництво низу. «Досягнувши вершин влади, павіан не полегшує собі життя. Йому постійно здається, що в зграї немає належного порядку. Сидячи на підвищенні, він грізно насуплює брови то на одну мавпу, то на іншу. Час від часу доводиться погрозувати кулаком, стукати себе в груди, вишкірювати зуби, поплескувати себе по геніталіях, підкликати то одного, то іншого самця і примушувати прийняти яку-небудь позу для підкорення <...> Досить домінантові почати карати одного з підлеглих, як інші поспішають йому допомогти: кричать, жбурляють у нещасного калом, намагаються ткнути чим-небудь самі. Це переадресована агресія, що накопичилась через страх перед домінантом» (Віктор Дольник, доктор біологічних наук, головний науковий працівник Зоологічного інституту РАН).

Щодо можливого предка людини – неандертальця, то про нього скоріше можна думати як про відгалуження загального дерева еволюції. Неандерталець мав доволі розвинені мозок, який майже не відрізнявся за розмірами від мозку людини. У нього, судячи з черепа, були добре розвинені скроневі й потиличні частки, що підтверджує факт здатності сприймати інформацію – звукову та візуальні образи, а, отже, спроможності до навчання. Однак у неандертальця були слабко розвинені лобові частки. Їх відсутність або пошкодження (у лобових частках містяться так звані центри толерантності) роблять людину нетерпимою до інакодумання і, природно, без такого апарату стримування агресивності, яка в гомо сапієнса (а, можливо, і в неандертальця) найбільша з усіх видів ссавців, людині не вдалося б створити великі племінні об'єднання. Здатність до їх створення перетворила людину в соціальну істоту. Але за своєю природою вона так і залишилась істотою біологічною, з усіма своїми вадами, бажаннями, емоціями, інстинктами. Позбутися їх неможливо.

На це Шариков вказував і професор Преображенський у «Собачому серці» Михайла Булгакова: «*Вы стоите на самой низкой ступени развития <...> Вы ещё только формирующееся, слабое в умственном отношении существо, все ваши поступки чисто звериные, и вы в присутствии двух людей с университетским образованием позволяете себе с развязностью совершенно невыносимой подавать какие-то советы космического масштаба и космической же глупости о том, как всё поделить... <...> ...вам нужно молчать и слушать, что вам говорят. Учитесь и стараться стать хоть сколько-нибудь приемлемым членом социального общества*».

Слушні думки й поради професора враховані не були, і членом соціального суспільства Шариков не став. Натомість такі, як він, дали потомство шарикових-моторол, які масово почали розмножуватись на Донбасі навесні 2014 року. Втім підґрунтя для появи зграї «ватників» була закладена давно. «*Три України. Одна Авдіївка. Я знову бачу три країни в одному місці. Мерзота. Вона знову повиповзала з усіх шпарин. «А где ешь гуманітарка? А пачему каша не тречневая і кагда будет мясо? Уберіте сваю армію, із-за неію на нам стреляют. На хера ти пріехал на мой Данбас?» Бидлота оговталась, поїла, й починає качати права. Декілька разів ледь-ледь не доходило до бійки. Вони захоплюють місця в чергах за гуманітарною допомогою, влаштовують «карусель», отримуючи гуманітарку по декілька разів на день. Я бачу одні й ті самі огидні пики щодня, які мріють про «русскіх братьев» (з розповіді волонтера Сергія Тахмазова).*

Соціал-дарвіністи свого часу описали чимало соціальних явищ в екологічних термінах. Відтак психологічну і дієву поведінку, приміром, Владіміра Путіна, його кримінального оточення або пересічного російського націонал-патріота, обтяженого імперською/євразійською ідеєю, чи аналога «Мотороли» – інтернаціонального маргінала-волоцюги-терориста дарвінізм може пояснити дуже переконливо (це стосується

і сучасного українського олігархату й політикуму), навівши численні аналогії зі світу флори й фауни. Такий підхід до трактування людських популяцій не повинен викликати обурення. Такою є Реальність.

«*Коли велика група людей багато років жила в рабстві чи тиранії, вона стане значно агресивніша і пасивніша. <...> Для змін на генетичному рівні потрібен потужний вплив зовнішнього середовища протягом щонайменше трьох поколінь. Тобтодесь роки 80. У випадку росіян – це 300 років кріпацтва й царської деспотії та 70 років радянського тоталітарного експерименту. <...> В Росії утворився проширок тих, хто мав бути або дуже агресивний, або дуже пасивний, щоб вижити в умовах гноблення. Це була раціональна для виживання стратегія. Це пояснює, чому росіяни вибрали сильну руку тиранії і зневажають м'якість демократії. Також – їхню агресивну щоденну поведінку. <...> Коріння більшості росіян – з Азії. Це колишні кочівники, мисливці, грабіжники. Жили в добре структурованих великих групах із численним бюрократичним апаратом. Так було, наприклад, у монголо-татар. Водночас багато українців походять від пастухів і землеробів – миролюбних індивідуалістів, які можуть захищати себе, але не нападати, руйнувати і грабувати» (Джеймс Феллон, психіатр, нейробіолог, професор Каліфорнійського університету).*

Але ми наразі не про це. Ми про війну як систему, котра також підпорядковується закономірностям, притаманних біологічним системам.

Сто років тому шведський державознавець і географ Рудольф Челлен висунув цікаву концепцію «держави як органічної форми життя». На його думку, держава – це живий організм, своєрідне квазі-біологічне утворення, яке розвивається за біологічними законами самозбереження, зростання, бажання домінувати. Тут і міжвидова боротьба (за Дарвіном), і прагнення одних соціальних груп до панування над іншими всередині націй (поведінка російського патріарха Кіріла і Ко у поборюванні українській автокефалії – яскравий приклад існуючої в людському соціумі внутривидової боротьби).

Англійський соціолог і публіцист Уолтер Беджотт вважав основними соціальними законами прагнення одних націй панувати над іншими. І справді. У Книзі Еклезіаст, одній з найскладніших книг Старого завіту, сказано: «*Час любити, час ненавидіти, час на війну і час на мир*». Іншими словами, кожна нація постійно перебуває у стані війни з іншою нацією, або ж готується до війни.

У всі часи всі народи розробляли і розробляють тематику війни: як національний конфлікт, як релігійну, соціальну чи моральну боротьбу, як прославляння хоробрості й відваги, як навчання перемагати чи ризикувати життям на користь своєї нації та держави.

Вільгельм Фрідріх Гегель навіть порівнював війни зі свіжим вітром для загнилого озера. Томас Мальтус у своєму «Досвіді про закон народонаселення» обґрунтував тезу про «боротьбу за існування» і «виживання найсильнішого». ... З бігом часу війну стали потрактовувати як інституцію, підпорядковану соціальним системам, як продовження дипломатії, як метод досягнення економічних цілей, як політичне явище, пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами. «Війна є продовження політики іншими засобами» – класичне визначення військового теоретика Карла фон Клаузевіца, автора знаменитого трактату «Про війну». Відомі визначення війни як соціологічної проблеми...

Війна сама по собі є надскладною соціальною системою. Соціальні мотиви війни не менш важливі, ніж економічні. Війна є одним із найважливіших елементів/факторів процесу самоорганізування людства.

Генерал-майор армії США у відставці Джеймс Дубік (James M. Dubik), старший науковий співробітник Інституту з вивчення війни та професор Програми досліджень безпеки

у Джорджтаунському університеті вважає, що **фундаментальні причини війни не змінилися і не зміняться ніколи в найближчому майбутньому**: «1. Причини війни зберігаються в серці людини. Завжди і скрізь ненависть, заздрість, сила, жадібність і інші якості людської натури приводили до воєн; 2. Війна – це сфера емоцій. Успіх війни залежить від емоцій, оскільки лише емоційний заряд змушує людей нападати один на одного; 3. Війна – це конфлікт багатьох різних людей, народів, держав тощо; 4. Війна завжди двозначна. Справжні причини війни часто брехливі. Кожний бачить у ворогу лише те, що хоче побачити; 5. Війна – це не тільки застосування сили, але й загроза застосування сили; 6. Війна вдосконалює мистецтво убивати. Будь-який військовий конфлікт приводив до розвитку, іноді неймовірно швидкому, військової техніки і військового мистецтва; 7. Війна – це продовження політики іншими засобами (Дубик цитує Карла фон Клаузевіца); 8. У війни – своя логіка. Почавши, війна діє за своїм законами і формує нові закони. Вона кардинально змінює життя воюючих країн, народів і людей; 9. Війна живе в колективній пам'яті. Люди неусвідомлено оцінюють світ на основі досвіду попередніх воєн; 10. Війна може скінчитися лише двома способами: рішенням про її припинення або цілковите виснаження воюючих сторін».

З історії відомо, що мілітарні цілі війни звикло пояснювалися або потребою оборони країни, або вимогами національного інтересу (економічними, політичними, ідеологічними), або ж мілітарна сила підтримувалася в ім'я самої мілітарної сили. Немілітарні функції «військової системи» значно ширші. Вони існують не лише для того, щоб виправдати самих себе, але й слугувати соціальним цілям.

Наявність зброї уможливує виживання держав і націй. Відсутність зброї передбачає ліквідацію суверенності.

1967 року американський журнал «Есквайр» надрукував звіт чотирнадцяти визначних американських учених щодо можливості досягнення всезагального миру в світі. Дослідження тривало упродовж двох років. Головний вислід науковців: перехід від мілітарних витрат до немілітарних створює ряд нездоланих економічних проблем, які навіть найпотужніші держави світу, наймогутніші економічні системи наразі розв'язати неспроможні.

Від воєнної системи значною мірою залежать рівень культури та рівень наукових досягнень. Війна є мотиваційною/рушійною силою в розвитку науки – від фундаментальних досліджень до технологічного втілення.

Провідний науковий працівник Московського центру Карнегі відомий політолог Лілія Шевцова констатує: «К 2025 г. Китай должен производить 70% всех микрочипов в мире. Китайцы вкладывают в развитие науки и технологий 223 млрд долл, что составляет 20% мировых расходов на науку и исследования. Для сравнения: по наличию новейших технологий РФ занимает в мире 124-ю позицию, по показателю освоения технологий предприятиями – 126-ю. Россия тратит 1.14% бюджета на инновационные разработки... К 2023 г военный бюджет Китая должен превысит 300 млрд долларов(сегодня военный бюджет КНР 152 млрд долл, а военный бюджет РФ 46 млрд долл)» (<https://echo.msk.ru/blog/shevtsova/2357937-echo/>).

Під час війни виникають непередбачені ситуації, твориться новий моральний клімат, в якому немає місця для нудьгуючих, втомлених, багатих і бідних. Під час війни завмирають або не виявляються ті структури, що підточують/поїдають суспільство. Війна виконує стабілізуючу функцію як усередині суспільства, так і в зв'язках з іншими державами-спільнотами.

«Мілітарна концепція держави є невід'ємною і важливою складовою для стабільності внутрішньої політичної системи нації. Без цього жодний уряд не може мати легітимності й здатності керувати державою. Нині основний ав-

торитет уряду перед громадянами в модерній державі значною мірою ґрунтується на ставленні цього уряду до війни як інституції. А це, своєю чергою, вимагає лояльності до однієї держави або групи держав і водночас ворожого ставлення до іншої» (Осип Мороз, американський економіст).

Президент Міжнародного економічного форуму в Давосі Клаус Мартін Шваб застерігає: «Історія воєн і міжнародної безпеки – це історія технологічних інновацій, і сьогоднішній день – не виняток. Сучасні конфлікти за участі держав на дміру «гібридні» за своєю структурою, включаючи традиційні військові дії поряд з елементами, які раніше ототожнювали з недержавними. Межа між війною і миром, між агресором і жертвою конфлікту, між наявністю насильства і його відсутністю (кібератаки), стає дедалі тоншою, яку вкрай складно визначити».

Чверть століття тому керівник Європейського інформаційного центру, відомий французький журналіст й публіцист П'єр де Вільмарест, колишній розвідник, висловив цікаву думку: «Я бажав би, щоб Україна порозумілася зі своїми сусідами, аби зменшити небезпеку від Росії. І не тільки в галузі торгівлі й виробництва, але й у дипломатії та розвідці. З іншого боку, Україна повинна далі утверджувати свою приналежність до Європи. Європа Маастріхт – це Європа клубу C.F.R. (Council on Foreign Relations – C.F.R.). Але існує Європа, яка не має нічого спільного з Маастріхтом. Це порозуміння між державами, між народами. Бо існують вартовості, спільні для нас усіх».

А це міркування Шарля де Голля: «У ділових стосунках між державами логіка і почуття важать дуже мало у порівнянні з реальною силою, тут цінують того, хто вміє схопити й втримати захоплене, і якщо Франція бажає по-сісти гідне її місце в світі, вона має розраховувати тільки на себе». Або: «Наша країна перед лицем інших країн має прагнути великої мети й ні перед ким не схилитися, адже в протилежному разі вона може опинитися у смертельній небезпеці».

Перед Україною постали глобальні виклики. Загроза повномасштабної війни не щезла. У доленосних ситуаціях суспільство має змобілізувати свій сукупний прагматичний розум і, відкинувши емоції, почати нарешті діяти раціонально.

«Я хочу, щоб у свідомості майбутніх поколінь закарбувався лише один урок: розбрід у власних рядах смертельніший, ніж ворожі мечі, а внутрішні розбіжності відчиняють двері іноземним загарбникам», – вирік свого часу Карл-Густав-Еміль фон Маннергайм.

Великий будівничий фінської держави мав рацію. А що про це думають українці, їхні провідники?

Олег К. РОМАНЧУК

